

Nem lehet célunk a hosszan elhúzódó per minden egyes szakaszának, felszólalásának, ellenvetésének, visszavonásának nyomon követése, hiszen ez szétfeszítené egy ismertetés kereteit, bár Bajza József ügyvédjének Luczenbacher (Érdy) Jánosnak (a róla elnevezett kódex felfedezőjének) talpraesett jogi érvelése igazán figyelemre méltó. Jellemző azonban, hogy ez a kitűnően felkészült jogász – aki később az Akadémia éremgyűjteményének, majd a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, a *Tudománytár* szerkesztője, számos numizmatikai és archeológiai könyv és cikk szerzője volt – olyan ősrégi törvényekre tudott csak hivatkozni, mint Mátyás 1464. évi II. decretuma, 1471. évi III. decretuma, 1474. évi IV. decretuma, az 1492. évi I. decretuma, valamint a nemesség jogi bibliáját jelentő *Hármas Könyv* 1613., 1618. és 1723. évi törvényére, amely már önmagában is hűen tükrözi a magyar jogrendszer fejletlen voltát. A rohamosan fejlődő polgári társadalom hazánkban is egyre erőteljesebb igényt támasztott az új követelményeknek megfelelő jogrendszer kiépítésére. Az első magyar sajtóper nagy vívmánya, hogy ezek kibontakozásához nyújtott nem megvetendő segítséget.

Az *Athenaeum* szerkesztőségi cikke („Nyilvánosság, névtelenség, feleletteher”) először foglalt állást sajtójogi kérdésekben, s tett kísérletet a sajtóra vonatkozó legfőbb elvek tisztázására. Határozott követelményként állította fel a hírközlés szabadságát, de elismerte a helyreigazítás jogosságát, sőt adott esetben a szerkesztő felelősségre vonását. Szerkesztőségi cikkükben – már csak a per tárgya miatt is – a legnagyobb teret a névtelenséggel kapcsolatos véleményük kifejtésének szentelték. Röviden: egytől egyig tartalmazza azokat a főbb követelményeket, amelyek a polgári társadalomban kibontakozó sajtó nélkülözhetetlen kellekei. A sajtó jog magas szintű szabályozása az 1840-es években már égetően fontos feladattá vált. Az *Athenaeum*-per során felvetődött elvi kérdések vitathatatlanul nyomot hagytak az első magyar sajtótörvény elveinek kidolgozásán.

Ez ennek a jogtörténeti szempontból kiválóan feldolgozott sajtópernek legfontosabb tanulsága és hozadéka.

KÖHEGYI MIHÁLY

Czobor Mihály (?): Theagenes és Chariclia. S.a.r. KÖSZEGHY Péter. Bp. 1996. Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó. 421 l. (Régi Magyar Költők Tára XVI. századbeli magyar költők művei. Új folyam 10.)

Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (1994) első kötetének 313. lapján a *Chariclia* címszót követőleg két adat tájékoztat a mű kiadásáról. Az első Gyöngyösi átdolgozott és kiegészített munkájának közlése Badics Ferenctől 1937-ben *Gyöngyösi István összes költeményeinek* negyedik kötetében. A másik a Czobor-féle *Chariclia* publikációja: „kiad. Kőszeghy Péter, RMKT 16, 13, 1992.” Nyilvánvaló, hogy ez az utóbbi tájékoztatás téves, egy optimista tervezésnek tényként közölt eredménye. Kőszeghy Péternek már az 1990-es évek elején nyomtatásra kész kiadványa nyolc évi „porosodás után” (l. a 336. lapon) csak 1996-ban látott napvilágot az RMKT XVI. századi új sorozatának tizedik köteteként.

A kiadványban először olvashatjuk nyomtatásban a harmadik századi bizánci írónak, Heliodorosznak *Aithiopiaka* című kalandregénye magyar verses fordítását. Minden kétséget kizáró bizonyíték nem igazolja, de valószínűleg a terjedelmes szerelmi történetet német fordításból az arisztokrata Czobor Mihály (1572 k.–1616) tolmácsolta magyar versekben talán a XVI. század végén vagy inkább a XVII. század első éveiben. Ez idő tájt az udvari körök szépirodalmi olvasmányát, a szerelmi történeteket a széphistóriák módján nálunk verses alakban kedvelték. Johann Zschorn prózában 1559-ben kinyomtatott munkáját a magyar fordító ötsoros tizenkettes strófaban ültette át. De csak az első öt könyvet. Ez sem maradt fenn teljesen. A hihetetlen kalandok hosszú során átesett szerelmek története a Zrínyi Miklós könyvtárában ránk maradt kéziratban a harmadik rész vége felé megszakad. Így a betoldásokkal, tudós leírásokkal, elmélkedésekkel toldott átdolgozás-fordítás nem tájékoztat, hogyan menekültek meg a szerelmek a biztosnak látszó pusztulásból.

Theagenes és Chariclia története a maga korában népszerű olvasmány volt. Főúri körök-

ben forgó másolatairól, kéziratairól több hírünk van. Az igényt, hogyan alakult izgalmas életük sora, Gyöngyösi István elégitette ki, midőn 1700-ban Lócsén „a’ verseket olvasó némelly jó urai kívánságára és kedvéért” kinyomtatta az *Új életre hozott Charicliát* „sok fogyatkozásiból újabb és jobb rendben” szedve a históriát „némelly régi versek rongyábúl”.

A *Theagenes és Chariclia* töredékes, de így is tetemes mennyiségű szövegét Kőszeghy Péter a RMKT kiadási hagyományaitól eltérőleg rendezte sajtó alá. Egyik legnagyobb-szerűbb elgondolása, hogy hasonlóan közli az eredeti szöveget is. A kutató így párhuzamosan olvashatja a fordítás szövegét a sajtó alá rendező mai helyesírással és a mai nyelvhasználat szerint közölt olvasatával. A tudományos kutatás igényeit elégitik ki az olvasat alatti jegyzetek a fordítás sajátosságairól. (A sajtó alá rendezés módjáról Kőszeghy Péter külön fejezetben beszél, ott ismerteti kiadási eljárását.)

A szöveg megértését igen nagyszámú szó- és tárgyi magyarázat segíti. Megítélésünk szerint egyiknek-másiknak terjedelme felesleges. Pl. a 81. sort akkor is megérti az olvasó, ha tudja, hogy a „Hárpia” szó itt rablókat jelent, anélkül, hogy tudná, hogy a háрпиák „az istenek haragját megtestesítő szárnyas nőalakok, eredetileg a dühöngő vihar istenasszonyai”. A „fülesbagoly” („halálbagoly”) magyarázatánál talán felesleges említeni, hogy a csángóknál „táltosmadárnak is mondják.” (2154. sor). Több mitológiai személyt, antik személy- és földrajzi nevet olyan részletesen ismertet, ami szükségtelen a szöveg értelmezéséhez. (Pl. a 776–779., 3323., 3418. sorokban.)

Többször feleslegesnek tűnik a sajtó alá rendezőnek a szövegösszefüggésben könnyen érthető szavakról szóló jegyzete, mint pl. szántalan–számtalan (24) széllyel–széjjel (28), élésért–élelemért (55), feles–föls, nagyszámú (74), egyemben–egyetemben (164), bizonynal–bizonyossággal (1511), elmerétnék–elmeríte-

nek (1795), kellemetes–kellemes (2247), mazzag–madzag (4290), magát módjával viselő-illendően (5191) stb.

Másrészt ilyen bőséges szó és tárgyi jegyzet láttán önként felmerül az olvasóban az igény olyan szavak, helyek értelmezésére, amelyek viszont első olvasatra nem, de elgondolkodás után is nehezen vagy alig értelmezhetők. Erre néhány példa: szemivel földre csalatkozott (213), fejtő lőn rajta tekerve (2758), éh farkasnak fogait hurítja (2888), ünközt (4588), pohárt rendelni (4761), Az ujjomon aztot hamar megvettem (5035), köllő virágocskám (5203) stb.

Mindezek ellenére elismeréssel kell említenünk Kőszeghynek a jegyzetapparátus elkészítésében tapasztalható sokoldalú tájékozódottságát, széleskörű ismeretét. Az említett észrevételek nem komoly kifogások, hiányosságok, inkább szándékos hibavadászások. A forrás szövegolvasatában, javításában, interpretálásában a sajtó alá rendező példamutató, lelkiismeretes munkát végzett. Felfedezett, bemutatott egy méltatlanul elhallgatott költőt, aki fordító munkájában számos helyen meglepő költői talentumról tesz bizonyosságot. Bár a választott versforma hosszadalmassá, nehézkessé teszi a verses regényt, kárpótol a szerző helyenként könnyed, rutinos verselése. A sajtó alá rendező érdeme a csaknem bizonyosan szerzőnek tekinthető Czobor Mihály életrajzának sok utánjárásra valló felvázolása. A dúsgazdag magyar főúr eseményekben bővelkedő ellentmondásos élete egyben a XVI–XVII. századforduló magyar uralkodó osztályának tanulságos korrajza.

A kiadvány Függelékében Kőszeghy Péter a magyar fordítás-átdolgozás alapjául szolgáló német forrást, Johann Zschornnak az 1559-ben Strassburgban nyomtatott népkönyvét teszi közzé. A sajtó alá rendező számos érdemét gyarapítja, hogy a német szövegbe beleírta a párhuzamos magyar versszakok sorszámát.